

Szerkesztőségünk úgy véli, mégha csak jelentés formájában is, célszerű tájékoztatást adnunk a sokakat érintő központi pénzügyi támogatás felhasználásáról, mert az alábbi értékelés mindannyiunk számára tanulságos lehet. (A szerk.)

LÉPÉSEK A KORSZERŰ SZOLGÁLTATÁSOK FELÉ

A TPB támogatás felhasználása és eredményei országos társadalomtudományi szakkönyvtárakban

SZ. NAGY LAJOS

A támogatás és elosztása

A Társadalomtudományi Információs Munkabizottság (TIM) a megalakulásától (1977) kezdve az együttműködés és munkamegosztás kialakítását szorgalmazta, és igyekezett elősegíteni azt a társadalomtudományok területén mind az egyes tudományágak szakkönyvtárai, mind a különféle tudományágak vezető könyvtárai között. A kezdeti évek szakterületenkénti információs rendszertervező munkálatai után 1981-ben lehetőség nyílt arra, hogy a TIM-be tömörült országos feladatkörű társadalomtudományi szakkönyvtárak elindítsák a gépesített társadalomtudományi információ és dokumentáció rendszerének megtervezését. A tervezetet a TIM előterjesztette a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságnak, majd a kormány Tudománypolitikai Bizottságának (TPB). Ennek alapján a TPB 1981. szeptember 20-án kelt levelében 2,5 millió forint egyszeri támogatás folyósításáról értesítette az Akadémiát és a TIM elnökét, amellyel a gépesített társadalomtudományi együttműködés céljait kívánta segíteni az érdekelt kulcskönyvtárakban. Az említett összeget 1983-ban a TPB újabb 1,5 millió forinttal toldotta meg az 1984–85-ös években történő felhasználásra – azaz 1982–85 között összesen 4 millió forint fölött diszponálhatott a TIM.

Az összeg szétosztásáról a munkabizottság évenkénti ülésein döntött. A támogatás elnyerésének feltétele volt, hogy az igénylő könyvtár előzetesen benyújtsa program- és felhasználási tervét, és ezt a testület megalapozottnak és az egész rendszer szempontjából fontosnak ítélje. Másrészt az előzetes koncepciónak megfelelően ütemezni is kellett az elosztást: ahogy egy cikkében *Rózsa György* megfogalmazta: a TID-et (társadalomtudományi információ és dokumentáció) néhány preferált területen kellett elkezdni. Ilyennek ítélte a TIM a *közgazdaságtudományt*, a *szociológiát* és a *jog- és közigazgatástudományt*. * A második szakaszban (1984-től) bővült ki azután a kör a *pedagógiával*, a *zene-tudománnyal*, illetve a *zenei közművelődéssel*, valamint a KGST-országok társadalomtudományi információs szervezéséhez, a *MISZON*-hoz történő kapcsolódás feladataival.

Az első szakaszban négy könyvtár részesült támogatásban az alábbiak szerint:

* *RÓZSA György*: A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 30. évf. 1983. 6.sz. 216.p.

	1982	1983
Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára (MKKEKK)	500 000,- Ft	120 000,- Ft
Országgyűlési Könyvtár (OGYK)	600 000,- Ft	40 000,- Ft
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)	750 000,- Ft	–
Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat (KSH)	–	80 000,- Ft

A második szakaszban az MKKEKK még 315 00,- Ft-ot, az OGYK 125 000,- Ft-ot, a FSZEK 115 000,- Ft-ot, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat 331 960,-Ft-ot kapott; az új részesülők pedig a következők voltak:

	1984	1985
Állami Gorkij Könyvtár (ÁGK)	75 000,- Ft	75 000,- Ft
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)	85 000,- Ft	75 000,- Ft
MTA Könyvtár (MISZON bázisintézmény)	320 000,- Ft	360 000,- Ft

Tudományterületenként tehát a ráfordított összeg a következők szerint alakult:

közgazdaságtudomány	1 346 960,- Ft
szociológia	865 000,- Ft
jog- és közigazgatás	765 000,- Ft
MISZON-feladatok	680 000,- Ft
pedagógia	160 000,- Ft
zenei közművelődés	150 000,- Ft

A felhasználás módja és eredményei

A kapott pénzüsszeget a könyvtárak túlnyomó részben három féle célra, illetve e célok valamelyikére használták föl.

1. *Gépvásárlás* három könyvtárban történt az időszak elején: az MKKE Könyvtára MØ8X személyi számítógépet, a FSZEK és az OGYK Floppymat SP adatrögzítőt vásárolt, a FSZEK mátrix-nyomtatóval és Robotron kiíró berendezéssel együtt. Rajtuk kívül még az ÁGK fordított minimális összeget eszközvásárlásra (hajlékony mágneslemezek).

2. *Programkészítésre és programfejlesztésre* az OPKM kivételével mindegyik könyvtár fordított több-kevesebb összeget, és a TPB-támogatásból használtak fel *adatrögzítés-*

re, illetve adatbázis-feltöltésre is (ÁGK, KSH, MKKEKK, FSZEK, OGYK).

3. *Szakértői tevékenységre, illetve tanulmányok és rendszertervek készítésének finanszírozására az Akadémiai Könyvtár, az ÁGK és az OPKM fordított bizonyos összegeket a támogatásából.*

A pénz felhasználása révén létrejött változások ugyancsak három csoportba oszthatók a jellegük alapján.

Egy könyvtárban – KSH – már meglévő, működő gépi szolgáltatás bővítését, kiterjesztését tette lehetővé a kapott támogatás. A bővítés azt jelentette, hogy a TEXT–PAC programrendszeren alapuló szakirodalmi tájékoztatás adatbázisába bevonták a pénzügyi szakirodalom anyagát is, amelyet a Magyar Nemzeti Bank szakkönyvtára dolgoz fel. Ezáltal az input mintegy 10%-kal nőtt, s gazdagabbá vált az SDI szolgáltatás. Emellett segítséget nyújtott a TPB-támogatás a megindult korszerűsítéshez is, hogy ti. megkezdjék az átterést a párbeszédés üzemmódú CDS/ISIS programrendszerre. Az ehhez szükséges rendszerszervezési és programozói munkák egy részét ebből a pénzből fedezték.

Három azoknak a könyvtáraknak a száma, ahol meglévő, de *manuális* szolgáltatásformák gépre vitelét és ezzel együtt bővítését tette lehetővé a TPB-től kapott támogatás.

Az Országgyűlési Könyvtárban a jogi-közigazgatási információszolgáltatás került gépre: a jogi tanulmányok feltárását adatrögzítőre vitték, index-programot készítettek, és előállítják a Külföldi jogi dokumentáció című permutált indexet. (A gépvásárláson kívül ez utóbbi sem jöhetett volna létre a támogatás nélkül.) A bővülés azt jelentette, hogy az állam- és jogtudomány teljes körét fel tudják dolgozni, és a folyóiratok köre három nyelvterülettel (lengyel, cseh, bolgár) bővült. – 1983-tól el tudták indítani a külföldi jogszabályfigyelést, és kiadják a Külföldi jogszabályok permutált indexét is. Az adatbázisból kódszám szerinti és szabad deszkriptoros gépi keresés egyaránt lehetséges.

Az MKKE Könyvtára a személyi számítógépen a közgazdaságtudományi gyűjtőkörű szakkönyvtárak (jelenleg 17 könyvtár) külföldi folyóiratrendeléseit tartja nyilván, amelyeket a gép a könyvtárak, illetve a folyóiratok betűrendjében kilisztáz. – Jelentős összeget fordítottak a gépvásárláson túl fennmaradt pénzből a könyvtárban feldolgozott biliográfiai tételek rögzítésére (35 000 tétel rögzítése), amely lehetővé teszi a Tájékoztató B sorozata kumulált indexeinek nyomtatott előállítását is az MTA SZTAKI számítógépen. – 1985-ben kísérletként elindították a külföldi számítógépes adatbankokból történő lekérdezést az OMIKK-on keresztül.

A FSZEK a hozzá járó külföldi szociológiai szakfolyóiratokra támaszkodva gépi SDI szolgáltatást indított el, s a gépvásárláson kívül a legtöbbet a szakirodalom feldolgozására fordítottak a támogatásból. A szóban forgó folyóiratokat nyelvi és tartalmi szempontból szelektálva dolgozzák fel. Kidolgoztak egy (kötött) tárgyszójegyzéket, ennek segítségével a gépen több szempontú retrospektív visszakeresés is lehetséges (noha ezt még a viszonylag kevés rögzített adat és helyszűke miatt nem propagálják).

Két könyvtárat ahhoz segített hozzá a TPB támogatása, hogy hozzákezdjen egy eddig nem volt szolgáltatás, illetve rendszer kiépítéséhez vagy kikísérletezéséhez.

Az ÁGK-ban a „Tízezer népdal sok szempontú számítógépes elemzése” elnevezésű program kódolása indult meg, és a felmérés idejéig az OPKM-től kapott Commodore 64 személyi számítógépre került mintegy 300 népdal adata a *Kodály-Vargyas* féle Magyar

népzene c. példatárból, és ezek annak sorszámai szerint visszakereshetők. – Lehetőséget nyújtott még a támogatás a szlovén-magyar nemzetiségsszociológiai közös kutatás számítógépköltségeinek fedezésére (gépidő, adatrögzítés) is, valamint arra, hogy tanulmányt készíttessenek a könyvtár középtávú számítógépes fejlesztésének megtervezésére.

Az Akadémiai Könyvtár mint a MISZON magyarországi bázisszerveje részesült a támogatásból, s ez a Szovjet Tudományos Akadémia információs intézetének, az INION-nak a gépi adatbázisaival való kapcsolatteremtés módjainak a kikísérletezésére nyújtott lehetőséget. 1984-ben az INION-tól érkező mágnesszalagok felhasználásával kísérleti SDI szolgáltatást szerveztek 5 tudományágban, majd – fény derülvén ennek költségességére, valamint a keresés nehézségére – 1985-ben a központi szovjet adatbázissal való közvetlen (online) kapcsolatteremtés kísérletét indították el a VEIKI Számítóközpontján keresztül. Közben folyamatosan dolgoztak külső szakértők bevonásával a kétnyelvű (orosz-magyar) lexikajegyzékek számítógépes előállításán. (Elkészült a közgazdaságtudományi és a tudománytani, folyamatban van a szociológiai és a filozófiai.)

Végül egy könyvtár – az OPKM – kimondottan csak tervező munkára használta a kapott támogatást. Az Országos Pedagógiai Információs Rendszer (OPIR) koncepciójának kidolgozásához szükséges előtanulmányokat és adatgyűjtést, majd az együttműködő intézmények egységes technológiájának kialakításához szükséges elemzéseket finanszírozzák belőle.

Az eredmények értékelése

Ahhoz még túlságosan rövid idő telt el a változások óta, hogy a felhasználók visszacsatolásaira sor kerülhetett volna, illetve hogy elegendő tapasztalat állhatna a könyvtárak rendelkezésére a használat változásairól. Két könyvtárban (ÁGK, OPKM) a fejlesztés még nem is érkezett el a működés – tehát a *használhatóság* – stádiumáig, két másik könyvtárban pedig a szolgáltatás fajtája nem, csupán jellege változott meg (KSH, OGYK), s így hatása lassabban mérhető, mint ahogy az MKKE könyvtárában bevezetett gépesítés előnyét is egyelőre csak a munkát végző könyvtárosok érzékelik.

A legtöbb tapasztalatot a kísérletezés stádiumában lévő Akadémiai Könyvtár gyűjtötte össze. Egyrészt az vált világossá a lexikajegyzék készítése során, hogy nemcsak nyelvi szempontból lényeges a szovjet és a magyar terminológia megfeleltetése a különböző tudományágakban. A közgazdaságtudomány területén az MTA Közgazdaságtudományi Intézete végezte el a fogalomkészlet értékelését, s ezzel párhuzamosan javaslatot dolgozott ki a keresőprofilok módosításaira is az INION adatbázisának hazai felhasználhatósága érdekében. – Az online kapcsolat kialakítását célzó ez évi kísérletnek első szakasza mindenképp előtt technikai problémákra hívta föl a figyelmet (vonalhiba, vonalszakadás, gépidő biztosítása a VEIKI-ben), s többé kevésbé kirajzolódott a keresések időigénye. A kezdeti tapasztalatok szerint a használat lendületet szorult propagálásra szorult: eddig főként az akadémiai intézetek vették igénybe s egyszer-egyszer a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, az OPKM és az MSZMP intézetek. Visszajelzéseket még nem kaptak, de túl sok következtetést még nem is lehetne levonni a lekérdezett profilok kis száma (21) miatt.

A FSZEK elsősorban arról szerzett tapasztalatot, hogy a szociológia területén szerény a fizetőképes kereslet, ugyanis az 1984-es 32 megrendelővel szemben 1985-ben 20 intézmény rendelte meg a szolgáltatást, amely témánként 1200,- Ft egy évre, illetve 10 téma esetén 10 ezer Ft az évi díj.

A TPB anyagi támogatásával megindult fejlesztési folyamat *legjelentősebb eredményének* azt kell tartanunk, hogy vezető társadalomtudományi szakkönyvtáraink egy jelentős csoportjában megtörtént az elmozdulás a számítógépes szolgáltatások kialakítása irányában. Ezzel összefüggésben néhány területen konkrét formái alakultak ki az együttműködésnek a társadalomtudományi könyvtárak között (KSH–MNB, az OGYK módszereinek átvétele a FSZEK-ben), illetve az együttműködés további feltételei teremtdtek meg (az MKKEKK vezetésével történő rendelésegyeztetés a közgazdaságtudományi gyűjtőkörű könyvtárak között; az ÁGK és az MTA Zenetudományi Intézete adatbázisának összehangolása; az OPIR terjesztői hálózatának megszervezése). Részben a TPB-támogatás kezelése, részben az INION adatbázishoz való kapcsolat szervezése során megnőtt az Akadémiai Könyvtár koordinációs szerepköre a társadalomtudományi szakkönyvtárak között.

A változás jelentősége nem jelentheti persze azt, hogy már a *jelenlegi* eredményeket is túlértékeljük. Tudatában kell lennünk – éppen a további teendők érdekében – a következő tényeknek:

- a) bizonyos gépre vitt szolgáltatások jelenlegi állapotukban nem adnak mást vagy többet, mint ami manuálisan is legalább olyan egyszerűen megoldható vagy hozzáférhető (MKKEKK: folyóiratrendelés kilistázása; ÁGK: egy szempont szerint visszakereshető népdalok);
- b) a kiépített (kiépítendő) adatbázisok a vállalt tárgy- és dokumentumtípus-körön belül sem közelítik meg a viszonylagos teljességet, ami pedig a számítógépesítés egyik fő értelme volna, s így vagy dezinformálják bizonyos mértékben a használót, vagy további – manuális – utánnyomozásra készerítik;
- c) az adatbázisok kiépítése nagyobb részt anélkül (vagy ahelyett) folyik, hogy kapcsolata lenne az illető könyvtárnak vagy országnak az adott szakterület nemzetközi vagy külföldi adatbázisaival. (Úgyanakkor fontos pozitívum, hogy néhány könyvtár már ez irányban teszi meg az első lépéseket – 1. az MKKEKK kísérletét vagy az OPKM tervezetét a BIE-hez és az ERIC-hez történő kapcsolódásról). Az INION adatbázisához kiépítendő kapcsolat ugyan már kísérleti stádiumban van, a tapasztalatok azonban arra mutatnak, hogy az üzemszerű, folyamatos működés megindulásáig sok még a tennivaló;
- d) az érdekelt hazai szakkönyvtárak egy része az együttműködés és munkamegosztás területén sem tudott előrelépni az új lehetőségek között sem, s különösen hiányolnunk kell a két fontos közgazdaságtudományi gyűjtemény (KSH, Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, MKKEKK) együttműködését.

A felsorolt problémák nem kis részben a könyvtárak anyagi helyzetére vezethetők vissza, különösen az a) és a b) pontban foglaltak. Ez egyúttal fölhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a nélkülözhetetlen és a fentebb említett fontos lökést megadó TPB-támogatás összege végső soron – azaz a könyvtárak költségvetéséhez vagy éppen a kiépíteni kívánt szolgáltatások összköltségeihez viszonyítva – nem nevezhető jelentősnek. A néhány könyvtár által megadott viszonyszámok a következő arányokat mutatják:

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatban a feldolgozás-betöltés költségeinek mintegy 10–15, az MKKE könyvtárában az elvégzett munkáknak kb. 20%-át fedezte a kapott támogatás. Az ÁGK-ban a tervezett rendszer előmunkálatait képező kutatás 200 ezer Ft-ba került, s ugyanennyi lesz a várható összköltsége a példatár teljes gépre vitelének úgy, hogy a gépdíj, a mágneslemez ára és a kódoló munka díja nem foglaltatik benne. Valójában csak a MISZON-feladatok ellátásának a költségeiből fedezett jelentős részt (50% felett) a támogatás.

Ennek ellenére teljes mértékben osztanunk kell Rózsa György hivatkozott cikkének azt az értékelő megállapítását, hogy „a magyar körülményekhez képest kitűzött feladatok végrehajtására nem jelentéktelen összeg” az, amelyet a TPB a TIM rendelkezésére bocsátott.* Minden támogatásban részesült könyvtár hangsúlyozta ugyanis, hogy a kapott összeg nélkül a szóban forgó szolgáltatást nem tudta volna megindítani vagy továbbfejleszteni, bővíteni.

A fejlesztés, korszerűsítés jövője

A szóban forgó hét szakkönyvtár többé-kevésbé pontosan látja saját elindított munkájának pillanatnyi állását és értékét, s nemcsak a készség van meg benne a minél teljesebb megvalósításra, hanem az átgondolt terv is.

- ÁGK:
1. a teljes Kodály-Vargyas példatár gépre vitele és a sok szempontú vizsgakeresés megoldása (9 ismérv + variációi) – a rendszer kiterjesztése a megyei könyvtárakra;
 2. a Magyar Népzene Tára anyagának hasonló szempontú feldolgozása és gépre vitele.

- FSZEK: az anyagi lehetőségektől függően:
- „minimális” program: a FSZEK-be beérkező külföldi szociológiai folyóiratok és könyvek szelektív feltárása – SDI szolgáltatás.
 - „maximális” program: Magyarországra járó külföldi szociológiai folyóiratok és a beérkező könyvek teljeskörű bevonása az SDI szolgáltatásba.

- KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat: áttérés a beach üzemmódról a közvetlen kapcsolatra;
IBM mikroszámítógép beszerzése: a könyvtári nyilvántartások gépesítése.
(A gép egyben újabb terminálként szolgál a rendszerhez.)

- MKKE Központi Könyvtára: a kumulált indexek gépi előállításának folytatása,
gépi lelőhelyjegyzék (KC) a közgazdasági folyóiratokról, az oktatók publikációinak gépre vitele;
külföldi adatbázisok üzemszerű lekérdezése.

* RÓZSA György már idézett cikkének 216.p.

- OGYK: a jelenlegi rendszer folyamatos működtetése – esetleg a feldolgozott cikkmennyiség emelésével;
a külföldi jogszabályok indexének közreadása.
- OPKM: az OPIR-konceptió alapján a rendszer kialakításának megkezdése: a tagkönyvtárak ellátásához gyorsmásoló és cédulaszorosító beszerzése,
a Külföldi Pedagógiai Információ és a Magyar Pedagógiai Irodalom gépi előállítása,
a gépi szolgáltatás érdekében a Commodore PC 10 mikroszámítógéphez kiegészítő berendezések vásárlása.
- MISZON-feladatok (Akadémiai Könyvtár):
a hiányzó társadalomtudományi kétnyelvű lexikajegyzékek számítógépes előállítása,
az online kapcsolat kikísérletezése és üzemszerűvé tétele a SZUTA INION-nal – a profilok számának bővítése,
igénykutatás és igénykeltés a magyar felhasználók (intézmények) körében.

A vázolt tervek egyenesen következnek a megindult korszerűsítési folyamatból, s megvalósításuk elengedhetetlen ahhoz, hogy a könyvtári-információs elmaradottságunk, hátrányunk ne növekedjen számottevően.

A szóban forgó könyvtáraktól kapott tájékoztatás szerint azonban problémát jelent az, hogy e – hazai körülményeinkhez mérve sem nagyigényű – fejlesztések költségfedezete a legtöbb helyen meglehetősen bizonytalan, sőt egy-két helyen az elindított szolgáltatás jelenlegi szinten történő fenntartására sem elegendők a könyvtár saját keretei. A KSH Könyvtárban, ahol már évek óta működő számítógépes rendszerről van szó, az okoz gondot, hogy a nagyszámítógép-háttér megszűnt ingyenes lenni, költségei tehát 1986-tól kezdve a fejlesztésektől vonják el a pénzt. A FSZEK többek között státuszproblémákkal küszködik, s a jelenlegi felállásban, amikor a szolgáltatás bizonyos munkafázisait más munkakörben dolgozó személyek látják el plusz feladatként, semmilyen bővítésre nem lesznek képesek. Az OPKM fejlesztési terve most ér a megvalósítás szakaszába, s a felmerülő gépesítési költségeknek csupán egy részét tudja előteremteni más külső forrásból. Az MKKE Központi Könyvtára és az OGYK azt jelezte, hogy az adatrögzítésre sincs elegendő fedezete, ami azt jelenti, hogy a visszaesés veszélye áll fenn.

Ez az állapot arra hívja föl a figyelmet, hogy a támogatás fenntartása, további folyósítása a kívánatos fejlesztésnek mindenképpen egyik alapfeltétele, némely könyvtáraknál pedig még a szintentartás is ennek meglététől függ. A fedezet hiánya abból a sajátos helyzetből is következik, amely a társadalomtudományok vonatkozásában világszerte fennáll: hogy ti. az információszolgáltató itt nem számolhat igazán *fizetőképes* kereslettel, s így lehetetlen megoldani az ipari-műszaki területekről ismert önfinanszírozást. Ugyanakkor az is tudott tény, hogy a társadalomtudományok közvetlen vagy közvetett hatása a gazdasági és politikai életre van olyan számottevő, hogy információellátásuk korszerűsítése fontos gazdasági és társadalmi érdek, s a ráfordítás az irányításban, szervezésben és képzésben felhasználható korszerű tudományos eredmények révén sokszorososan megtérül az ország-
nak.